

Поляков Р. Б.,
PhD in law, докторант
Запорізького національного університету

СУТНІСТЬ ВІДНОСИН БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ)

THE ESSENCE OF BANKRUPTCY (INSOLVENCY) RELATIONS

Наукова стаття присвячена дослідженню питання сутності відносин банкрутства (неплатоспроможності).

Актуальність теми обумовлена необхідністю підвищення ефективності регулювання проблем фінансової заборгованості, яка виникає із кредитних зобов'язань як між суб'єктами господарювання, так і фізичними особами.

Автором обґрунтовано диференціацію відносин, спричинених неплатоспроможністю боржника або її загрозою, на профілактичні, прелімінарні (які передують) та відносини банкрутства. Профілактичні відносини виникають під час досудової санації та фінансової реструктуризації. Прелімінарні мають місце з моменту прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство до відкриття процедури банкрутства. Відносини банкрутства виникають з моменту відкриття справи про банкрутство та діють, як правило, до її закриття.

Аргументовано, що профілактичні та прелімінарні відносини охоплюють одного або декількох кредиторів боржника із подальшим індивідуальним задоволенням кожної грошової вимоги, а відносини банкрутства – всіх кредиторів зі спільним задоволенням усіх їхніх вимог. Відносини банкрутства у своїй основі мають публічний характер, а профілактичним та прелімінарним властивий індивідуальний, або приватний.

Підтверджено поділ відносин за характером на процесуальні та матеріальні, які в процедурі банкрутства сприймаються як єдине ціле. При цьому з огляду на судову практику спостерігається також переплетення, або інтерференція матеріальних відносин процедури банкрутства з такими ж відносинами інших галузей права. Така інтерференція має місце, зокрема, при визнанні угод недійсними, коли поряд із підставами, які передбачені статтею 42 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КзПБ), у сукупності використовуються і підстави, що містяться в положеннях статей 203, 215, 216 Цивільного кодексу України.

Аргументовано, що за призначенням процедури банкрутства відносини поділяються на основні та відокремлені. Основні – це такі відносини, які безпосередньо пов'язані з провадженням у справі про банкрутство. Відокремлені відносини опосередковано стосуються процедури банкрутства. Така опосередкованість викликана лише наявністю справи про банкрутство. За певних обставин відокремлені відносини переходять до розряду основних, та навпаки.

Доведено: щоб відносини набули статусу майнових, необхідний судовий акт. Організаційні відносини створюють лише передумови для реалізації майнових відносин.

Обґрунтовано диференціацію відносин банкрутства за сферою їх дії на національно-територіальні та трансграничні. Національно-територіальні відносини банкрутства щодо своєї дії обмежені виключно простором України, а трансграничні – територією іншої держави, в якій у боржника є майно або знаходиться центр основних інтересів (постійне проживання для фізичної особи або знаходження виробництва чи ведення підприємницької діяльності тощо). Сфера дії трансграничних відносин може поширюватись також на територію України – за умови наявності тут у боржника майна та відсутності щодо нього відкритої в Україні справи про банкрутство.

Виявлені ознаки відносин банкрутства, які стосуються характеру, змісту, суб'єктного складу, сфери дії, правового регулювання тощо.

Сформульовано поняття відносин банкрутства як відносин, безпосередньо пов'язаних зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог; які мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм.

Ключові слова: відносини банкрутства, боржник, кредитор, процедура банкрутства, конкурсний процес.

The scientific article is devoted to the study of the essence of bankruptcy (insolvency) relations.

The actuality of the topic is conditioned by the necessity to improve the efficiency of regulation of financial indebtedness problems arising from credit obligations both between commercial entities and individuals.

The author justified the differentiation of relations caused by the debtor's insolvency or its threat into preventive, preliminary (which are antedating) and bankruptcy relations. Preventive relations arise during pre-trial sanitation and financial

restructuring. The preliminary ones take place from the moment of acceptance of the application on commencement of bankruptcy proceedings before the initiation of the bankruptcy procedure. Bankruptcy relations arise from the moment when the bankruptcy procedure is opened and they are operating, as a rule, until the closure of a named procedure.

It is argued that preventive and preliminary relations cover one or more creditors of the debtor with subsequent individual satisfaction of each monetary claim, when bankruptcy relations cover all creditors with joint satisfaction of all their claims. Bankruptcy relations have a public character at their core, but preventive and preliminary ones are characterized by an individual or private nature.

The division of relations by nature into procedural and material ones, which are perceived as a single whole in the bankruptcy procedure, has been confirmed. At the same time, from a review of judicial practice, there is also an interweaving or interference of the material relations of the bankruptcy procedure with the same relations of other branches of law. Such interference takes place, in particular, when agreements are recognized as invalid, when along with the grounds provided in Article 42 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures (hereinafter – Bankruptcy Code), the grounds contained in the provisions of Articles 203, 215, 216 of the Civil Code of Ukraine are also used as a whole.

It is argued that by the purpose of the bankruptcy procedure, relations are divided into main and separate ones. The main ones are those relationships that are directly related to the bankruptcy proceedings. Separated relations indirectly relate to the bankruptcy procedure. Such indirectness is caused only by the existence of a bankruptcy case. Under certain circumstances, separate relations are transferred to the category of main ones, and vice versa.

It has been proven that a court act is necessary for relations to acquire the property status. Organizational relations create only prerequisites for the realization of property relations.

Reasoned differentiation of bankruptcy relations according to their scope into national-territorial and cross-border ones. National-territorial bankruptcy relations are limited to the territory of Ukraine, and cross-border bankruptcy relations are limited to the territory of another state in which the debtor has property or has a center of main interests (permanent residence for an individual or location of production or business activities, etc.). The scope of cross-border relations may also extend to the territory of Ukraine – provided that the debtor has property here and there is no bankruptcy case opened against him in Ukraine.

Signs of bankruptcy relations have been identified, which relate to the nature, content, subject composition, scope, legal regulation, etc.

The concept of bankruptcy relations is formulated as relations directly related to the bankruptcy case; which are of a public nature; the subjects of which are the single insolvent debtor (legal entity or natural person) and an unlimited circle of creditors who have a common legal relationship in the form of monetary claims against the debtor, and in cases provided by law, also other procedural figures; which concern the entire debtor's property and are aimed at the joint (competition) repayment of these claims; which, as a rule, have a scope limited to the territory of Ukraine and are regulated by a complex of material and procedural norms.

Key words: *bankruptcy relations, debtor, creditor, bankruptcy procedure, competitive process.*

Постановка проблеми. Відносини банкрутства, які виникають внаслідок неплатоспроможності боржника, мають важливе значення для економіки країни. Їх правове регулювання спрямоване перш за все на розв'язання проблем фінансової заборгованості, що виникає із приводу кредитних зобов'язань як між суб'єктами господарювання, так і фізичними особами.

Процедура банкрутства – це насамперед інструмент, який дає змогу здійснювати, наприклад, стосовно боржника – юридичної особи процедури реабілітації, реструктуризації та погашення боргів, а у випадку неможливості цього – ліквідації та виведення з ринку [1, с. 141].

Для підвищення ефективності регулювання такої процедури необхідно проводити наукові дослідження, які стосуються сутності відносин банкрутства.

Питання теорії конкурсного процесу або процедури банкрутства, які тією чи іншою мірою

стосуються сутності відносин банкрутства, були предметом дослідження таких вчених, як О. Бірюков, А. Бутирський, В. Джунь, Б. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк, та інших. Однак усі їхні дослідження мали місце в період, коли був чинний Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Після проведеної у 2018 році кодифікації законодавства про банкрутство наукові дослідження щодо сутності відносин банкрутства залишилися поза увагою вчених, що обумовлює необхідність здійснення їх аналізу.

Метою статті є розкриття сутності та ознак відносин банкрутства, проведення диференціації цих відносин і формулювання відповідного поняття.

Як свого часу писав професор Поляков Б.М., юридично відносини неспроможності виникають з моменту порушення справи про банкрутство, а не з моменту настання умов неплато-

спроможності господарюючого суб'єкта. Саме процесуальний акт (ухвала) господарського суду є юридичним фактом, який породжує відносини неспроможності. Іншими словами, зупинення боржником оплати поточних платежів за грошовими зобов'язаннями є лише передумовою для ініціювання провадження у справі про банкрутство [2, с. 20].

Цей висновок на сьогодні не втратив своєї актуальності, хоча наразі для того, щоб відкрити справу про банкрутство, недостатньо лише одного юридичного факту у вигляді процесуального судового акта. Для цього потрібний цілий юридичний склад. Спочатку суд має прийняти заяву про відкриття справи з постановленням відповідної ухвали. А потім провести підготовче судове засідання, на якому здійснюється правосуддя, як правило, за участю сторін, де реалізуються, нехай навіть обмежено, принципи змагальності, диспозитивності та прозорчості [3, с. 139].

І лише за результатами такого судового засідання, на якому встановлюються ознаки неплатоспроможності боржника та відсутність перешкод для подальшого провадження, ухвалюється судове рішення про відкриття справи про банкрутство. Саме ухвала суду про відкриття справи про банкрутство, постановлена за результатами підготовчого засідання, породжує відносини банкрутства.

Відносини, які виникають з моменту прийняття судом до провадження заяви про відкриття справи про банкрутство, ще не можна назвати в повному сенсі відносинами банкрутства. Хоча з прийняттям такої заяви суд може запроваджувати низку обмежень у вигляді заходів щодо забезпечення вимог кредиторів. Ці відносини мають приватноправовий характер, оскільки стосуються лише ініціюючого кредитора та боржника. Саме до підготовчого засідання боржник може безперешкодно задовольнити вимоги такого кредитора. Зовсім інакше все відбувається, коли проводиться підготовче засідання. Відносини при цьому вже носять частково публічний характер, що позбавляє можливості ініціатора (кредитора чи боржника) відкликати заяву про відкриття справи про банкрутство. Водночас відносини, які мають місце після початку підготовчого засідання, також ще не є відносинами бан-

крутства, оскільки в цей період боржник може укласти з кредитором мирову угоду та процедура банкрутства не буде відкрита.

Інша справа, коли відкривається сама справа про банкрутство. Тоді оголошується конкурс із залученням до участі у процедурі банкрутства необмеженого кола кредиторів. Як наслідок, відносини із приватноправових переходять до розряду публічних. Що ж стосується відносин, які виникають з моменту прийняття заяви про відкриття справи про банкрутство боржника до початку конкурсного провадження, то їх можна назвати прелімінарними, або попередніми (які передують) відносинами банкрутства.

Слід зазначити, що в процедурі досудової санації також має місце виклик усіх кредиторів боржника. І при прийнятті заяви боржника про затвердження плану санації суд вводить мораторій на задоволення вимог кредиторів (частини 4, 6 статті 5 КзПБ).

При фінансовій реструктуризації як спеціальній процедурі, в основі якої лежить заборгованість перед фінансовою установою та яка має деякі подібності з досудовою санацією, функції суду реалізує спеціально уповноважений орган Секретаріат, який здійснює виклик лише залучених кредиторів [4]. Тут на початку проведення процедури фінансової реструктуризації також вводиться мораторій (статті 5, 15, 19, 21 Закону України «Про фінансову реструктуризацію»).

Однак в усіх цих випадках відносини хоча й викликані неплатоспроможністю боржника або її загрозою, і навіть пов'язані з участю суду, наприклад в досудовій санації, та застосуванням деяких традиційних заходів конкурсного процесу (наприклад мораторію на задоволення вимог кредиторів), вони все ще зберігають характер приватноправових [5, с. 24].

Як наслідок, суб'єкти таких відносин, як боржник, так і кредитори, діють вільно та без будь-яких правових наслідків у випадку відмови від участі в тій самій досудовій санації або фінансовій реструктуризації. У процедурі банкрутства, навпаки, конкурсні кредитори, які не брали участі в процесі, втрачають свої грошові вимоги.

Разом із тим кредитор, який не брав участі в досудовій санації чи фінансовій реструктуризації, без будь-яких обмежень може ініціювати справу про банкрутство боржника (стаття 37

КзПБ; стаття 20 Закону України «Про фінансову реструктуризацію»).

Слід зазначити, що в Україні на відміну від Англії, Франції та Німеччини санація як форма та процедура попередження банкрутства може мати місце як до відкриття справи про банкрутство, так і після. Хоча в обох випадках такі відносини й називаються попереджувальними (профілактичними) [6, с. 366], однак відносини, які виникають під час санації, що має місце в процедурі банкрутства, є відносинами банкрутства. А в досудовій санації чи санації до відкриття справи про банкрутство відносини в повному сенсі можна назвати профілактичними.

Ураховуючи викладене вище, можна зазначити, що відносини щодо врегулювання боргу, які виникають між кредитором (кредиторами) та боржником, в тому числі пов'язані з розподілом майна боржника, до відкриття справи про банкрутство не мають у своїй основі публічних ознак, тому не є відносинами банкрутства. Вони носять характер попереджувальних, або профілактичних та, відповідно, передують прелімінарним відносинам з ініціювання відкриття справи про банкрутство, тому їх можна назвати профілактичними відносинами.

Водночас профілактичні відносини з досудової санації так само, як і прелімінарні, не є в повному сенсі відносинами банкрутства, хоча регулюються тими самими нормами КзПБ, зокрема статтею 5. При цьому судові рішення, ухвалені за результатами тієї ж досудової санації, про що свідчить численна судова практика, є навіть предметом апеляційного та касаційного оскарження.

Зупинимось на подібності профілактичних, прелімінарних відносин та відносин банкрутства і відмінності між ними. Їх об'єднують не лише загальне правове регулювання та взаємозв'язок. В основі всіх цих відносин лежать, як правило, спільний суб'єкт – боржник (виняток має місце в процедурі фінансової реструктуризації, де можлива участь декількох боржників у випадку їх пов'язаності між собою (частина 3 статті 4 Закону України «Про фінансову реструктуризацію»)), та спільний об'єкт – грошове (боргове) зобов'язання. Відмінність полягає в тому, що профілактичні та прелімінарні відносини охоплюють одного або декількох кредиторів боржника із подальшим індивідуальним задово-

ленням кожної грошової вимоги, а відносини банкрутства – всіх кредиторів зі спільним задоволенням усіх їхніх вимог.

Іншими словами, відносини банкрутства у своїй основі мають публічний характер, а профілактичним та прелімінарним притаманний індивідуальний, або приватний.

При цьому публічний характер відносин банкрутства потребує наявності правового зв'язку між усіма кредиторами у вигляді їхніх представницьких органів (загальних зборів і комітету кредиторів). Використовуючи такий зв'язок, кредитори за допомогою арбітражного керуючого та суду реалізують свої повноваження з розпорядження майном боржника з метою погашення своїх вимог.

Слід відзначити також і взаємозв'язок між усіма зазначеними відносинами.

Так, наявність між кредиторами та боржником профілактичних відносин обмежує їхнє право на ініціювання прелімінарних відносин і відносин банкрутства. Та й у самих профілактичних відносинах також мають місце обмеження на виникнення таких же відносин (наприклад, фінансова реструктуризація не може бути ініційована боржником, якщо стосовно нього здійснюється досудова санація). І навпаки, наявність відносин банкрутства тягне за собою заборону на виникнення профілактичних (статті 5, 39 КзПБ; статті 4, 20 Закону України «Про фінансову реструктуризацію»).

Прелімінарні відносини, навпаки, дають життя відносинам банкрутства. Виникнення відносин банкрутства припиняє попередні профілактичні та прелімінарні відносини і встановлює заборону на виникнення нових.

Свого часу професор Поляков Б.М. відносини, які передують відносинам банкрутства, називав малим або приватним конкурсом [7, с. 7].

Із таким твердженням варто погодитись, адже, як зазначалося вище, до відкриття справи про банкрутство має місце індивідуальне задоволення вимог окремих кредиторів за рахунок усього або частини майна боржника. Великий конкурс, який починається з моменту відкриття справи про банкрутство, викликає для участі у справі про банкрутство всіх кредиторів та стосується всього майна боржника. Лише кредитори, які заявили до суду свої вимоги, мають право на розподіл між собою майна боржника. При цьому кредитори, які

не брали участі у справі, втрачають майнові вимоги до боржника.

На підтвердження цього наведемо думки знаного іспанського вченого D. Francisci Salgado de Somoza з його відомої книги «Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam», tomi duo (Д. Франциско Сальгадо де Сомоса «Лабіринт кредиторів, які конкурують у судовому процесі, ініційованому спільним для них боржником», у двох томах), яка вийшла у світ у 1651 році [8], а згодом багаторазово перевидавалася.

Цей колосальний, титанічний труд декілька століть мав величезний вплив на теоретиків конкурсного процесу [9, с. 100–101].

Завдяки сучасному технічному прогресу ми можемо «торкнутися» оригіналу книги та прочитати її.

Перш за все Сальгадо диференціював чотири процеси, які виникали згідно із чинним на той час законодавством, внаслідок неоплатності боржника. Три з них носили приватний характер, а останній, четвертий, який ініціювався боржником, був публічним.

Характеризуючи перший процес, вчений писав: «Primum quando creditores concurrunt ad effectum concedendi dilationem, seu moratorium suo debitori communi, ne intra illam molestetur» (tom 1, pars 1, c. 1, § 3) [10, с. 2] («Перший, це коли кредитори збираються разом, аби надати відстрочення чи мораторій їхньому спільному боржнику, щоб він не був стурбований у той період» (том 1, частина 1, гл. 1, § 3).

Такий процес чимось нагадує досудову санацію чи фінансову реструктуризацію.

«Quartum et ultimum genus concursus creditorum illud est, quando nempe causatur ab ipso debitore communi, convocando suos creditores per dimissionem et cessionem suorum bonorum, ut unusquisque juxta sui crediti praelationem et gradus prerogativam de illis satisfiat» (tom 1, pars 1, c. 1, § 6) [10, с. 2] («Четвертий та останній вид конкурсу кредиторів полягає в тому, що він ініціюється самим спільним боржником шляхом залишення чи відступлення всього свого майна кредиторам з метою задоволення їхніх вимог відповідно до пріоритетів та привілеїв») (том 1, частина 1, гл. 1, § 6).

Наведеним прикладом Сальгадо демонструє сутність конкурсного провадження. В ту епоху

конкурсне провадження ініціював виключно боржник шляхом відступлення свого майна кредиторам. Тому кредитори під страхом втрати своєї майнової вимоги вимушені були брати участь у спільному судовому процесі, щоб отримати задоволення з відступленого майна боржника.

У цьому порядку ми якраз і бачимо публічність четвертого процесу – конкурсного провадження.

Відносини банкрутства, як зазначалося вище, виникають із моменту відкриття справи про банкрутство та закінчуються, як правило, закриттям справи. Чому як правило? Тому що законодавець передбачає можливість відновлення процедури банкрутства у випадку виявлення майна у боржника після закриття справи (частина 3 статті 65 КзПБ).

Своєю чергою, відносини банкрутства залежно від виду боржника, характеру та призначення диференціюються на декілька видів відносин.

Розберемо таку диференціацію детальніше.

Так, *за видом боржника* вони поділяються на відносини банкрутства юридичних осіб та відносини неплатоспроможності фізичних осіб. Термін «банкрутство» тут використовується в більш широкому сенсі, тобто і стосовно неплатоспроможності фізичних осіб. При цьому у випадку неврегульованості з тих чи інших питань відносин неплатоспроможності законодавець припускає застосування до них положень, які стосуються банкрутства юридичних осіб. Наприклад, щодо питань проведення підготовчого засідання, подання заяв кредиторів тощо.

За характером відносини бувають процесуальними та матеріальними.

Як справедливо зауважує професор В. Радзівілюк, з одного боку, право банкрутства (неспроможності) містить достатню кількість матеріально-правових норм, що визначають правове становище суб'єктів банкрутства (неспроможності) їх учасників, правовий режим майна боржника (банкрута), умови відмови від договорів боржника тощо. З іншого – положень, що регламентують діяльність господарського суду по застосуванню норм матеріального та процесуального права та інших норм [11, с. 23–24].

Варто зазначити, що процесуальні відносини стосуються не лише самої процедури

розгляду справи в суді, а й поведінки учасників, необхідної для реалізації задач, поставлених судом. Наприклад, погодження плану санації або вибір кандидатури арбітражного керуючого тощо. При цьому одна частина процесуальних норм, яка регулює ці відносини, міститься в самому КзПБ та за змістом відображає особливості процедури банкрутства. Вони стосуються, зокрема, таких питань: відкриття справи про банкрутство; розгляд грошових вимог кредиторів; введення процедур санації чи ліквідації; призначення, припинення повноважень арбітражного керуючого та виплата йому винагороди тощо. Що ж стосується норм господарського процесуального законодавства, то вони застосовуються і, відповідно, регулюють процесуальні відносини банкрутства настільки, наскільки це викликано необхідністю самого конкурсного провадження.

Разом із тим застосування господарських процесуальних норм здійснюється через призму особливостей процедури банкрутства. В одних випадках вони застосовуються повністю, без «поправки на особливість». В інших частково, урахувавши специфіку конкурсних відносин. І нарешті, у третій випадку їх не застосовують взагалі. Все залежить від стадії процедури банкрутства та від процесуальної дії, яку належить вчинити учаснику справи.

Наприклад, до визнання боржника банкрутом поточні кредитори без будь-яких обмежень можуть пред'явити позов до боржника, використовуючи при цьому положення Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України). При цьому особливість стосується лише підсудності справи. Такий позов розглядається в межах справи про банкрутство. Після визнання боржника банкрутом поточні кредитори, які мають судові рішення в позовному провадженні, знову звертаються до суду, але вже в самій справі про банкрутство, із заявою про визнання їхніх грошових вимог. У цьому випадку норми ГПК України (пункт 2 частини 1 статті 175) про заборону розгляду позову з тим самим предметом та з тих самих підстав не застосовуються.

Матеріальні відносини також мають місце в процедурі банкрутства. Частина норм, які регулюють ці відносини, зосереджені безпосередньо в самому КзПБ, підкреслюючи тим

самим особливість відносин банкрутства. Інша частина матеріальних норм використовується в процедурі банкрутства в інших галузях права (цивільному, господарському, фінансовому, трудовому тощо) субсидіарно з урахуванням особливостей конкурсного провадження.

До першої групи матеріальних відносин слід віднести відносини, пов'язані з правосуб'єктністю юридичної або фізичної особи, майновими правами, виконанням зобов'язань, відповідальністю (субсидіарною, солідарною) тощо. Друга група відносин в основному використовується при встановленні грошових вимог кредиторів, при спростуванні угод тощо.

Слід звернути увагу на переплетення, або інтерференцію матеріальних відносин процедури банкрутства з такими ж відносинами в інших галузях права. Така інтерференція частіше за все виникає, зокрема, при визнанні угод недійсними, коли поряд із підставами, які передбачені статтею 42 КзПБ, у сукупності використовуються також положення статей 203, 215, 216 Цивільного кодексу України.

Наприклад, коли мова йде про фраздаторні правочини.

Як у відносинах банкрутства, так і в цивільних боржник або кредитор, зловживаючи своїми правами, завдають шкоди майновим правам та інтересам інших кредиторів або самому боржнику. Тому такі правочини визнаються судом недійсними на підставі як сукупно норм КзПБ та Цивільного кодексу України, так і одного із цих актів. Однак у будь-якому із цих випадків суд дає оцінку поведінці учасників спірного правочину через призму вказаних норм. Цей висновок підтверджується також судовою практикою (постанова Верховного Суду від 02 червня 2021 року у справі № 904/7905/16).

Необхідно відзначити також інтерференцію процесуальних і матеріальних відносин. За твердженням деяких вчених, у процедурі банкрутства процесуальні та матеріальні норми являють собою сплав і їх неможливо розділити, зазначивши, що ось це матеріальна, а це процесуальна норма [2, с. 20–21].

Таке з'єднання пояснюється сутністю відносин банкрутства.

Цей висновок продовжує залишатися актуальним і на сьогодні. Як приклад можна навес-

ти етап встановлення грошових вимог у попередньому судовому засіданні. З одного боку, за допомогою діяльності суду чітко фіксується розмір боргу, який вноситься до реєстру вимог кредиторів арбітражним керуючим [12, с. 45]. При цьому погашення вимог кредиторів здійснюється згідно з реєстром.

З іншого боку, винятково на підставі судового рішення визначається кількість голосів для конкурсного кредитора у період його участі в представницьких органах кредиторів (стаття 47 КзПБ).

За призначенням процедури банкрутства відносини поділяються на основні та відокремлені. Основні – це такі відносини, які безпосередньо пов'язані із провадженням у справі про банкрутство. Відокремлені відносини лише опосередковано пов'язані з процедурою банкрутства. Така опосередкованість викликана тільки наявністю справи про банкрутство. Ця обставина змушує сторін спору, предметом якого є майно (права, обов'язки, майнові інтереси) боржника, вирішувати свої суперечки в суді, який розглядає справу про банкрутство.

Професор Поляков Б.М. зазначав, що процес, у якому вирішуються такого роду спори (вирішення яких передбачено Законом про банкрутство, – прим. Р.П.) окремо від основної справи, прийнято називати відокремленим провадженням [13].

Варто також погодитися з думкою Попкова Д.О. щодо широкого трактування поняття майна як критерію виникнення відокремленого провадження за статтею 7 КзПБ. На думку дослідника, розуміння майнового критерію статтею 7 КзПБ як автономного правового конструкту тотожне конституційованому «майну» у статті 1 Першого протоколу Конвенції (про захист прав людини і основоположних свобод, – прим. Р.П.) та практики її застосування ЄСПЛ [14].

Як відмічає Антошук С.І., відокремлене провадження як форма захисту суб'єктивного права – це система взаємопов'язаних процесуальних дій та правовідносин, які встановлюються між господарським судом, учасниками справи про банкрутство та іншими зацікавленими особами стосовно розгляду вимог до боржника, задоволення яких може вплинути на його майновий стан або організаційно-правову структуру [15, с. 37].

Із наведеного визначення вбачається, що авторка ширше трактує відокремлене провадження, включаючи до сфери його дії питання, які стосуються безпосередньо основних відносин банкрутства.

На наш погляд, наявність процедури банкрутства впливає лише на підсудність справ, які стосуються майна боржника. Такі відокремлені відносини розглядаються за правилами позовного провадження та регулюються ГПК України з урахуванням особливостей статті 7 КзПБ. Слід зазначити, що відокремлені відносини безпосередньо не залежать від основних та існують автономно. Водночас за певних обставин відокремлені відносини переходять до розряду основних, і навпаки. Наприклад, до визнання боржника банкрутом вимоги поточних кредиторів розглядаються у відокремленому провадженні, а потім в основному. А вимоги щодо визнання невігідних угод або стосовно притягнення до цивільної відповідальності осіб, винних у доведенні до банкрутства боржника, хоч і витікають з основних відносин, однак підлягають розгляду у відокремленому провадженні.

Разом із тим із закінченням основних відносин банкрутства одночасно закінчуються й відокремлені. Подальша доля відокремленого провадження вирішується поза межами справи про банкрутство та вже за загальними правилами [16, с. 150].

За змістом майнового елемента професор Поляков Б.М. розрізняв майнові та організаційні відносини. Майнові відносини були спрямовані на встановлення, врегулювання або погашення боргу. А організаційні мали за мету створити умови для усунення проблеми неплатоспроможності у боржника [2, с. 21–27].

О. Бірюков дещо обмежує сферу дії майнових та організаційних відносин. Він вважає, що з точки зору економіки неспроможність є неможливістю приватної особи виконати свої майнові зобов'язання, строк яких настав. У цьому контексті важливо зазначити, що об'єктом регулювання є майнові відносини, а саме неможливість особи виконати грошові зобов'язання. Юридичний аспект неспроможності полягає в тому, що кредитори, які мають документально підтверджені майнові вимоги до боржника, звертаються до суду щодо встановлення факту неспроможності боржника,

після чого настають юридичні наслідки для учасників таких правовідносин, передбачені у відповідному законодавстві [17, с. 18].

Можемо зазначити, що дію майнових відносин ми бачимо в роботі суду, зокрема при формуванні пасиву боржника, затвердженні плану санації, ліквідаційного балансу. Організаційні відносини проявляються, зокрема, в роботі арбітражного керуючого, представницьких органів кредиторів щодо складання та обговорення плану санації, продажу активів боржника.

При цьому, як справедливо відзначає Ю. Кабенок, межами правового регулювання відносин арбітражного управління є безпосередня діяльність арбітражного керуючого в судових процедурах після його призначення господарським судом, що виражається в досягненні мети певної судової процедури, шляхом виконання покладених на нього завдань [18, с. 132].

Наприклад, щоб реалізувати активи боржника, ліквідатор повинен здійснити цілий комплекс організаційних заходів: провести інвентаризацію та оцінку майна, сформувавши ліквідаційну масу, погодити умови продажу з комітетом кредиторів та із забезпеченим кредитором (за його наявності), а в деяких випадках отримати згоду навіть суду (статті 61, 75 КзПБ) [19].

Можна погодитися з І. Вечірком, що в межах судових процедур неспроможності учасники провадження вступають між собою у відносини процедурного характеру, в яких не бере безпосередньої участі господарський суд [20, с. 2].

Якщо вимоги кредиторів будуть оплачені арбітражним керуючим або сторони процедури банкрутства укладуть мирову угоду, то такі дії не стануть автоматично носити характер майнових відносин і продовжать залишатися організаційними. Для того, щоб такі відносини набули статусу майнових, необхідний акт суду. Саме суд визначає, чи відповідають закону дії арбітражного керуючого щодо розрахунків із кредиторами або умови мирової угоди. Інакше вказаним суб'єктам потрібно буде розпочинати все спочатку, усуваючи допущені раніше помилки.

Звертаємо увагу, що до організаційних відносин слід віднести й конкурсні угоди, тобто особливий вид угод, доступний лише в конкурсному процесі, який спрямований на збереження боржника та задоволення вимог кредитора. Іншими словами, конкурсні угоди

мають бути спрямовані на пошук компромісного рішення, яке буде вигідне всім – боржникам, кредиторам та державі. Водночас такий вид угоди обмежує єдність волі кредиторів та їхнього волевиявлення, а також визначає дії, на які готові піти кредитори (наприклад, відстрочення, розстрочення або навіть списання частини боргу) заради збереження боржника.

При цьому суд бере активну участь у здійсненні цієї угоди, спостерігаючи за діями та захищаючи права сторін – боржника і кредиторів. Такий тип конкурсної угоди називається планом санації, а якщо справа про банкрутство не відкрита, то планом досудової санації [21, с. 204].

Як убачається з викладеного вище, організаційні відносини лише створюють передумови для реалізації майнових відносин.

І, нарешті, *за сферою дії* відносини банкрутства бувають національно-територіальними (внутрішньонаціональними) та транскордонними (міжнародними), тобто такими, що виходять за межі однієї країни.

Національно-територіальні відносини банкрутства обмежені у своїй дії виключно простором України. Саме тут вони мають той пріоритет, яким наділяє їх законодавець. І тому іноземні суб'єкти господарювання повинні враховувати особливості цих відносин при реалізації своїх грошових вимог до боржника-резидента (частина 6 статті 2 КзПБ).

Якщо майно боржника знаходиться за межами України, то у випадку його включення до ліквідаційної маси та подальшого управління і розпорядження можуть виникнути транскордонні відносини. Підставою для виникнення таких транскордонних відносин є відповідний судовий акт іноземного суду про визнання українського провадження як іноземного основного або як іноземного неосновного провадження. Без такого судового визнання національно-територіальні відносини не можуть вважатися транскордонними [22, с. 87].

Слід зауважити, що транскордонні відносини можуть виникнути і без наявності національно-територіальних відносин, тобто за відсутності у боржника відкритої в Україні справи про банкрутство. Наприклад, коли основне провадження у справі про банкрутство боржника відкривається в іншій державі з огля-

ду на наявність там у даного суб'єкта центру основних інтересів (постійне проживання для фізичної особи або знаходження філіалу чи постійне ведення підприємницької діяльності тощо). Тоді для виникнення транскордонних відносин у боржника в Україні необхідним є рішення вже національного господарського суду про визнання на території нашої держави іноземного провадження (стаття 100 КзПБ).

Отже, із наведеної диференціації відносин банкрутства можна виділити такі їх *ознаки*.

По-перше, відносини виникають з моменту відкриття справи про банкрутство та закінчуються її закриттям.

По-друге, в основі відносин лежить неплатоспроможність (зупинення поточних платежів) або її загроза.

По-третє, самі відносини носять публічний характер.

По-четверте, має місце єдиний спільний боржник як юридична або фізична особа.

По-п'яте, з іншого боку, у відносинах бере участь необмежена кількість кредиторів, усіх яких об'єднує спільний правовий зв'язок із боржником у вигляді грошових вимог або претензій до боржника.

По-шосте, у випадках, передбачених законом, у відносинах банкрутства беруть участь й інші процесуальні фігури (арбітражний керуючий, сторона спору у відокремленому провадженні тощо).

По-сьоме, відносини банкрутства стосуються всього майна боржника (права, обов'язки, законні інтереси), зокрема питань його поповнення, обліку, контролю, збереження та реалізації.

По-восьме, відносини спрямовані на спільне (конкурсне) погашення (задоволення, врегулювання) грошових вимог усіх кредиторів.

По-дев'яте, при правовому регулюванні відносин банкрутства має місце переплетення (інтерференція) матеріальних та процесуальних норм. Застосування комплексу процесуальних і матеріальних норм права інших галузей здійснюється через призму особливостей відносин банкрутства.

По-десяте, дія відносин обмежена простором України, і лише за певних умов можливе їх функціонування на території іншої держави.

Завдяки виділеним ознакам можна сформулювати поняття відносин банкрутства.

Відносини банкрутства – це відносини, безпосередньо пов'язані зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм.

На підставі проведеного дослідження можна дійти таких *висновків*.

1. Автором обґрунтовано диференціацію відносин, обумовлених неплатоспроможністю боржника або її загрозою, на профілактичні, прелімінарні (які передують) та відносини банкрутства. Профілактичні відносини виникають під час досудової санації та фінансової реструктуризації. Прелімінарні мають місце з моменту прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство та закінчуються порушенням процедури банкрутства. Відносини банкрутства виникають з моменту відкриття справи про банкрутство та діють, як правило, до її закриття.

2. Аргументовано, що профілактичні та прелімінарні відносини охоплюють одного або декількох кредиторів боржника із подальшим індивідуальним задоволенням кожної грошової вимоги, а відносини банкрутства – всіх кредиторів зі спільним задоволенням усіх їхніх вимог. Відносини банкрутства у своїй основі мають публічний характер, а профілактичним та прелімінарним властивий індивідуальний, або приватний.

3. Підтверджено поділ відносин за характером на процесуальні та матеріальні, які в процедурі банкрутства сприймаються як єдине ціле. При цьому з огляду на судову практику спостерігається також переплетення, або інтерференція матеріальних відносин процедури банкрутства з такими ж відносинами інших галузей права. Така інтерференція має місце, зокрема, при визнанні угод недійсними, коли поряд із підставами, які передбачені статтею 42

Кодексу України з процедур банкрутства, у сукупності використовуються також підстави, що містяться в положеннях статей 203, 215, 216 Цивільного кодексу України.

4. Аргументовано, що за призначенням процедури банкрутства відносини поділяються на основні та відокремлені. Основні – це такі відносини, які безпосередньо пов'язані із провадженням у справі про банкрутство. Відокремлені лише опосередковано пов'язані з процедурою банкрутства. Така опосередкованість викликана тільки наявністю справи про банкрутство. За певних обставин відокремлені відносини переходять до розряду основних, та навпаки.

5. Доведено: щоб відносини набули статусу майнових, необхідний судовий акт. Організаційні відносини лише створюють передумови для реалізації майнових відносин.

6. Обґрунтована диференціація за сферою дії відносин банкрутства на національно-територіальні та транскордонні. Національно-територіальні відносини банкрутства обмежені у своїй дії виключно простором України, а транскордонні – територією іншої держави, з огляду на наявність там у боржника майна

або центру основних інтересів (постійне проживання для фізичної особи або знаходження виробництва чи ведення підприємницької діяльності тощо). Транскордонні відносини можуть також поширюватись на територію України за умови наявності тут у боржника майна та відсутності стосовно нього відкритої в Україні справи про банкрутство.

7. Виявлені ознаки відносин банкрутства, які стосуються характеру, змісту, суб'єктного складу, сфери дії, правового регулювання тощо.

8. Сформульовано поняття відносин банкрутства як відносин, безпосередньо пов'язаних зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, що мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Poliakov R., Zayukov I. Assessment of the relationship between liquidity and unprofitability of companies in preventing their bankruptcy. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. No. 21(1). P. 141–153. URL: https://www.businessperspectives.org/index.php/journals?controller=pdfview&task=download&item_id=17670 (дата звернення: 01.09.2023).
2. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. Киев : Концерн «Издательский Дом «Ин-Юре», 2003. 440 с.
3. Поляков Р. Б. Підготовче засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 137–152. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.18> (дата звернення: 31.08.2023).
4. Поляков Б. М. Спрощення, приречене на провал. *Закон і бізнес*. № 41. 2018.
5. Поляков Р. Б. Порівняльно-правова характеристика досудової санації за правом України та Німеччини. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 3(77). С. 23–40. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/3.pdf; DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.3> (дата звернення: 31.08.2023).
6. Poliakov R., Zayukov I. Model for preventing bankruptcy of Ukrainian enterprises in force majeure circumstances. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. No. 20(4). P. 365–381. URL: https://www.businessperspectives.org/index.php/journals?controller=pdfview&task=download&item_id=17449 (дата звернення: 01.09.2023).
7. Поляков Б. М. Закон України «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: науч.-практ. ком. / под общ. ред. Д. Н. Притыки. Киев : Концерн «Издательский Дом «Ин-Юре», 2003. 272 с.
8. Salgado de Somoza, Francisco (с. 1595-12.11.1665) EsyP [2^a] Pag 10-05. URL: <https://dbe.rah.es/biografias/14640/francisco-salgado-de-somoza> (дата звернення: 01.09.2023).
9. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Юрид. вид-во «Право України», 2023. 472 с.
10. D. Francisci Salgado de Somoza «Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam», tomus primus, Sumptibus Laurentii Anisson, M. DC. LIV. 628 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=u6OHlr7u5kkC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 31.08.2023).

11. Радзивілюк В. В. Метод, принципи та функції права банкрутства (неспроможності). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки.* 82/2010. С. 24–25. URL: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3F21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/VKNU_Yur_2010_82_9.pdf&ved=2ahUKEwidtNrv7teAAxUXGRAIHxhUBHkQFnoECAMQAg&usg=AOvVaw2dhfpXYos-aaChpJaV7Psp (дата звернення: 01.09.2023).
12. Поляков Р. Б. Попереднє засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Держава та регіони.* 2023. № 2. С. 44–54. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/2_2023.pdf (дата звернення: 01.09.2023).
13. Поляков Б. М. Зона розрешення. *Юридическая практика.* 2017. № 24 (1016). URL: <https://pravo.ua/articles/zona-razresheniya/> (дата звернення: 31.08.2023).
14. Денис Попков. Принцип концентрації у справах про банкрутство: законодавче посилення чи status quo? *Судово-юридична газета.* 2023, 20 липня. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/276327-printsip-kontsentratsiyi-u-spravakh-pro-bankrutstvo-zakonodavche-posilennya-chi-status-quo> (дата звернення: 01.09.2023).
15. Антошук С. І. Щодо поняття та правової природи відокремленого провадження у процедурі банкрутства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.* 2021. № 54. Т. 2. С. 34–38. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/8.pdf (дата звернення: 01.09.2023).
16. Зятіна Д. В., Згама А. О. Окремі питання процедур внутрішнього та іноземного банкрутства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. Серія : Право. Вип. 74, ч. 1. С. 147–152. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/27.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).
17. Бірюков О. М. Конкурсне право. Київ : Алерта, 2020. 202 с.
18. Кабенюк Ю. В. Предмет правового регулювання інституту арбітражного управління як складника права неспроможності (банкрутства). *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. Серія : Право. Вип. 50. Т. 1. С. 130–133. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31381/1/%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9C%D0%95%D0%A2%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%95%D0%93%D0%A3%D0%9B%D0%AE%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf> (дата звернення: 01.09.2023).
19. Поляков Б. М. Особливості реалізації майна у процедурі банкрутства. *Право України.* 2017. № 12. С. 160–172.
20. Вечірко І. О. Про деякі проблеми реформування законодавства України про неспроможність (банкрутство). С. 1–8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66f27356-6f30-4b7e-b458-139a0183cbcc/content> (дата звернення: 31.08.2023).
21. Andrii Butyrskiy, Svitlana Lutkovska, Rodion Poliakov, Nataliia Prykaziuk and Oksana Lobova (2023). The influence of interest rates on outstanding loans of enterprises on their structure in the bankruptcy warning system. *Problems and Perspectives in Management.* 21(2). P. 198–209. URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/18032/PPM_2023_02_Butyrskiy.pdf (дата звернення: 01.09.2023).
22. Поляков Р. Б. Процедура транскордонного банкрутства в Україні. *Право України.* 2022. № 12. С. 76–97.